

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

SAYI / ISSUE 1

HAZİRAN / JUNE 2020

e-ISSN: 2717-8471

LYCUS DERGİSİ JOURNAL

<https://dergipark.org.tr/lycus>

e-ISSN: 2717-8471

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

LYCUS DERGİSİ **JOURNAL**

- Sayı/Issue 1
- Haziran/June 2020

<https://dergipark.org.tr/lycus>

LYCUS DERGİSİ BİLİM KURULU

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Ord. Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA
(Accademia dei Lincei, Italy)

Prof. Dr. Francesco GUIZZI
(Sapienza Università di Roma, Italy)

Prof. Dr. Grazia SEMERARO
(Università del Salento, Italy)

Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK
(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Levent ZOROĞLU
(Batman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN
(Selçuk Üniversitesi (Emekli), Türkiye)

Prof. Dr. R. R. Roland SMITH
(University of Oxford, England)

Prof. Dr. Thekla SCHULZ-BRIZE
(Technische Universität Berlin, Germany)

LYCUS DERGİSİ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Elif ÖZER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Fahriye BAYRAM
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Bahadır DUMAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ali OZAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Esengül AKINCI-ÖZTÜRK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Coşkun DAŞBACA
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Umay OĞUZHANOĞLU-AKAY
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. İnci TÜRKOĞLU
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Evin CANER-ÖZGEL
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Çağrı Murat TARHAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Murat TAŞKIRAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Barış YENER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

LYCUS DERGİSİ ○ LYCUS JOURNAL

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

• Sayı/Issue 1

• Haziran/June 2020

Yayın Sahibi

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü adına Müdür
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Editörler

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
Prof. Dr. Fahriye BAYRAM
Doç. Dr. Bahadır DUMAN
Dr. Öğr. Ü. İnci TÜRKOĞLU
Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Redaksiyon

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Yazışma Adresi

Arkeoloji Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Kınıklı Yerleşkesi 20070 Denizli/TÜRKİYE
Tel. + 90 (258) 296 38 95 Fax. + 90 (258) 296 35 35 E.mail: lycus@pau.edu.tr

• <https://dergipark.org.tr/lycus> • <https://www.pau.edu.tr/arkeolojienstitusu>

Lycus Dergisi uluslararası hakemli ve bilimsel bir e-dergi olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan çalışmaların tüm sorumluluğu yazarlara aittir. Pamukkale Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan derginin tamamı veya herhangi bir bölümü kopya edilemez.

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

•Sayı/Issue 1

•Haziran/June 2020

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Tommaso Ismaelli

- Materiality of Greek Religion: Votive Practices and Rituals in the Sanctuaries of Gela, Sicily 1
Yunan Dininin Materyal Kültürü: Sicilya Gela'daki Kutsal Alanlarda Adak Uygulamaları ve Ritüelleri

Pınar Taşpınar – Murat Çekilmez

- Kyme Doğu Nekropolü (Habaş Kurtarma Kazısı 2010 Yılı) Arkaik Dönem Figürinleri 45
Archaic Figurines from the Eastern Necropolis of Kyme (Habaş Rescue Excavation in 2010)

Aytekin Büyüközer – Zeliha Gider Büyüközer

- Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda Bulunan Bronz Bir Heykelciğin İkonografisi 69
Üzerine Değerlendirme
Evaluation of the Iconography of a Bronze Figurine Found at the Sanctuary of Hecate at Lagina

Emre Erdan

- A Graffito from Tisna 87
Tisna'dan Bir Grafito

KAZI ve ARAŞTIRMALAR/EXCAVATIONS AND SURVEYS

Francesco D'Andria

- Phrygia Hierapolisi. Türkiye'de İtalyan Arkeoloji Araştırmalarının Altmış Yılı 99
Hierapolis in Phrygia. Sixty Years of Italian Archaeological Research in Turkey

LYCUS DERGİSİ'NİN AMACI, KAPSAMI VE YAYIN POLİTİKASI

Amaç

Lycus Dergisi, her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan, bilimsel ve hakemli bir e-dergidir. Lycus Dergisi; başta Anadolu Arkeolojisi, Antik Dönem Tarihi Coğrafyası, Prehistorya, Protohistorya, Önasya ve Klasik Arkeoloji, Müzecilik, Eskiçağ Tarihi, Epigrafi, Nüvizmatik, Antropoloji, Arkeometri, Koruma-Onarım, Mimarlık Tarihi gibi alanların konularını kapsayan, disiplinler arası çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Lycus Dergisi, Anadolu Arkeolojisi, Tarihi Coğrafyası olmak üzere Prehistorik Dönem'den başlayarak, günümüze kadar olan kültür mirası, buluntular, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları, restorasyon, konservasyon, müzecilik, antropoloji, epigrafi, etno-arkeoloji gibi bilimsel çalışmaları kapsar. Bunların dışında ilk defa yapılan tespitler, uygulamalar ve analiz çalışmalarının yer aldığı yazıları içerir.

Yayın Politikası

- Lycus Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Hakem değerlendirme sürecinden olumlu görüş alan makaleler, yıllık yayın için belirlenen hedefi aşması durumunda bir sonraki sayıda yayımlanması amacıyla havuzda bekletilir. Makalelerdeki öncelik, yazar tarafından çalışmanın gönderildiği tarih ve makale niteliği göz önüne alınarak belirlenir.
- Lycus Dergisi'ne gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayımlanmak üzere gönderilen çalışma, yazarın tezinden (lisans/yüksek lisans/doktora) üretilmişse veya bilimsel bir kongre/toplantıda sunulmuşsa bunun başlığa konulacak dipnot ile açıklanması gereklidir. Bu çalışma, yayın kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde tarih ve yer bildirmek şartı ile kabul edilebilir.
- Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanma aşamasına kadar geçen süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda (<https://dergipark.org.tr/lycus>) gerçekleşir. Herhangi bir yazının elektronik sisteme eklenmesi, çalışmanın yayımlanması için başvuru olarak kabul edilir ve değerlendirme süreci başlar. Yazarlar yayımlanmak üzere gönderdikleri çalışmaların yayın haklarını, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü bünyesindeki Lycus Dergisi'ne devretmiş olurlar. Lycus Dergisi'nde yayımlanan çalışmaların telif hakkı dergiye ait olup referans gösterilmeden aktarılamaz, çoğaltılamaz ve dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz. Yayımlanan çalışmalar için yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Lycus Dergisi'nde yayımlanmış yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir bilimsel, etik ve hukuki sorumluluk, yazar/yazarlara aittir. Bu hususta Dergi, herhangi bir hükümlülük kabul etmez.
- Dergiye gönderilen yazıların dergi kurallarına göre düzenlenmiş olması gereklidir. Yayın alt komisyonu, yazım kurallarına uymayan yazıları yayımlamama veya düzeltmek üzere yazar/yazarlara iade etme yetkisine sahiptir. Lycus Dergisi'nde yayımlanacak makalelerin yazarlarının TELİF HAKKI DEVRİ FORMU'nu eksiksiz doldurarak, ıslak imza ile adresimize göndermeleri gerekmektedir. Çalışma Dergi'ye gönderildikten sonra, hiçbir aşamada, Telif Hakkı Devri Formu'nda belirtilen yazar adları ve sıralaması dışında yazar adı eklenemez, silinemez ve sıralamada değişiklik yapılamaz.

YAYIN İLKELERİ

1. Makaleler World ortamında, Times New Roman harf karakteri kullanılarak yazılmış olmalıdır. Yunanca alıntılar dışında tüm metin tek yazı karakteri ile oluşturulmalıdır.
2. Metin 11 punto; özet, dipnot, katalog 9 punto; kaynakça 10 punto olmalı, tek satır aralıkla yazılmalıdır.
3. A4 boyutundaki yazılarda, sayfanın solundan ve üstünden 3 cm, sağından ve altından 2 cm boşluk bırakılmalıdır.
4. Ana başlık metnin yazıldığı dilde, 11 punto, düz ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır. Yabancı dildeki başlık, ana başlığın bir alt satırında, 12 punto, italik ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır.
5. Başlık altında, ortalanarak yazar/yazarların isimleri, 10 punto ve koyu yazılmalıdır. Yazar isimleri yıldızlı dipnot (*) ile dipnotta gösterilmeli, dipnotta ise yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurumun adı, adresi ve e-posta adresi ile ORCID numaraları belirtilmelidir.
6. Yazar isimlerinin altında, 200 kelimeyi aşmayacak şekilde, ancak en az 150 kelimelik özet yazılmalıdır. Özette çalışmanın amacı, içerik ve sonuçları hakkında kısa ve açıklayıcı bilgiler bulunmalıdır. Özeti en az 4, en fazla 6 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Yabancı dildeki çalışmalarda metnin kaleme alındığı dilde ve Türkçe özet, Türkçe yazılmış çalışmalarda ise metin dilinde ve İngilizce özet yer almalıdır.
7. Dipnotlar sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
8. Metin içerisindeki alt başlıklarda kelimelerin ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük olmak üzere 11 punto olmalı ve koyu yazılmalıdır.
9. Çalışmanın tamamı, özet, kaynakça ve figürler ile birlikte 20 sayfayı geçmemeli, sağ alt köşeye sayfa numarası eklenmelidir. Bu sınırlamayı aşan çalışmalarda, editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.
10. Makalede kullanılacak fotoğraf, resim, çizim ve harita gibi görsel verilerde "Fig." kısaltması kullanılmalı, numaralandırmada süreklilik gözetilmelidir. Metnin içinde kullanılan "Fig." ibaresi parantez içerisinde yer almalıdır. İki'den fazla figür belirtiliyorsa, iki rakam arasına boşluksuz tire (Fig. 2-4) konulmalıdır. Figür çözünürlükleri 300 dpi'den aşağı olmamalı ve JPEG formatında gönderilmelidir. Figürlerin listesi metnin sonunda, kaynakça bölümünün öncesinde yer almalıdır.
11. Kaynakça, makalenin sonunda bulunmalıdır. Kaynakçanın devamında, varsa figürler yer alır.
12. Makaleler, editörlerin önerileri doğrultusunda seçilen çift taraflı-kör hakemlik (gerektiğinde 3. hakeme gönderilebilir) ilkesine uygun olarak değerlendirilmektedir. Yazarın kimliğinden bağımsız olarak değerlendirilen yazılar için hakemlerin gerekli gördüğü düzeltme ve görüşler yazara iletilir. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler ise işleme konulmadan, yazarına iade edilecektir. Yazar, hakemlerden gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.
13. Yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Bu çalışmalar doğrudan ya da dolaylı olarak Lycus Dergisi'nin görüşü niteliği taşımaz.
14. Dipnot kaynakları aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;
Tek Yazarlı Kaynak Gösterme: İnan 1987, 121.
İki Yazarlı Kaynak Gösterme: Şimşek – Duman 2007, 75.
İki'den fazla yazarı kaynak gösterme: Hobbs v.d. 1998, 358.
Birden fazla kaynaktan yapılan alıntıyı gösterme: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Birden fazla soy ismi taşıyan yazarı kaynak gösterme: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
*Dipnotlarda sayfa numaraları verilirken, tam aralık verilmeli (İnan 1987, 121-125), "vd., vdd." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

15. Kaynakça aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;

• Kitap kaynak gösterme:

Bailey 1980

D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.

Demirhan-Erdemir 2015

A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.

Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Çeviri Yapılmış Kitabı Kaynak Gösterme:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. H. Kökten-Ersoy, İstanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N. Başgelen – Ö. Çapar, İstanbul, 2001.

• Editörlü Kitapta Bölümü Kaynak Gösterme:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesiştiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar/The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Ed. S. Aybek – A. K. Öz, İstanbul, 2010, 47-53.

• Makale Kaynak Gösterme:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba XV*, İstanbul, 2007, 73-101.

• Yayınlanmamış Tez Çalışmasını Kaynak Gösterme:

Sögüt 1998

B. Sögüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

• Antik Dönem Metinlerini Kaynak Gösterme:

Antik döneme ait edebi bir metinden yapılan alıntılar, dipnot yerine metin içerisinde ve parantez içerisinde “Plinius (*nat.* V.105)”, “Strabon (XII.8.16)” verilmelidir. Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir. Antik kaynaklar *Der Neue Pauly*'de verilen standartlara uygun olmalıdır.

16. Dipnot ve kaynakçada bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla eseri kullanılacaksa, yıldan sonra alfabenin başlangıç harfinden başlayarak küçük harf ekleyerek (Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231) numaralandırılmalıdır.

17. Başvurular <https://dergipark.org.tr/lycus> adresi üzerinden yapılmalıdır; bununla birlikte gerektiğinde lycus@pau.edu.tr e-posta adresinden de yapılabilir.

**Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda Bulunan Bronz Bir Heykelciğin
İkonografisi Üzerine Değerlendirme**
*Evaluation of the Iconography of a Bronze Figurine Found
at the Sanctuary of Hecate at Lagina*

Aytekin BÜYÜKÖZER*
Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER**

Özet

Bu çalışmada, 2011 yılında Lagina'daki Güney Propylon'da bulunan bronz bir heykelcik ele alınmıştır. Heykelcik, başında bir polos ve polosuna tutturulmuş, omuzlarına düşen bir örtü (şal) ile arkaistik şekilde cepheden betimlenmiştir. Vücudu saran dar bir giysi içerisindeki figürün kolları vücuda yapışık olup, dirsekten kırılarak elleri öne doğru uzatılmış simetrik bir görünümündedir. Heykelciğin en karakteristik bölümü göğüs ve karın bölgesinde kümelenen, dört sıra halinde yapılmış oval nesnelere dir. Sol elinde, sol ayağın ucuna doğru inen üst kısmı kırık, olasılıkla bir asa bulunmaktayken, sağ elindeki nesne kayıptır. Bu tanımlama antik dönemde sayısız tasvire sahip tanrı ve tanrıça betimi içinde akla hemen Ephesos Artemisi'ni getirir de kapsamlı çalışmalar bu tasvirin Ephesos Artemisi ile sınırlı olmadığını ortaya koymuştur. Lagina heykelciğinin pektoral bölgesindeki oval nesnelere aynı ikonografik özelliklere sahip tanrı ve tanrıçalar arasında sadece Ephesos Artemisi ve Zeus Labraundos'ta görülmektedir. Lagina heykelciğinin sol elinde tuttuğu nesne, yüz detaylarının seçilemiyor olması ve Stratonikeia'daki Zeus Labraundos kabartması ile olan benzerlikleri, heykelciği doğrudan Ephesos Artemisi ile ilişkilendirmemizi engellemektedir. Bu nedenle heykelcik Ephesos Artemisi ve Zeus Labraundos tasvirleri ile karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karia, Lagina, Bronz Heykelcik, Ephesos Artemisi, Zeus Labraundos.

Abstract

In this study, a bronze figurine found in the South Propylon in Lagina in 2011 was discussed. The figurine is depicted from the front in an archaic style. It has polos on its head and a veil (shawl) attached to it. The arms of the figure in a narrow garment that surrounds the body are adhered to the body, and the hands are extended symmetrically by breaking from the elbow. The most characteristic part of the figurine is oval objects, clustered in the chest and abdomen, made in four rows. In the left hand of the figurine, there is an object with a broken upper part, which may be the wand. The object in her right hand is missing. Although this definition immediately brought to mind the Artemis Ephesia among the depictions of gods and goddesses with countless depictions in ancient times, comprehensive studies revealed that this depiction was not limited to Artemis Ephesia. The pectoral ornament, which we can see mainly in the area of the chest of the Lagina figurine are only seen in Artemis Ephesia and Zeus Labraundos among gods and goddesses with the same iconographic features. The object the Lagina figurine holds in her left hand, the fact that the facial details cannot be chosen and the similarities with the Zeus Labraundos relief in Stratonikeia prevent us from directly associating the figurine with the Artemis Ephesia. For this reason, it will be tried to reach a result by comparing the figurine with the depictions of Artemis Ephesia and Zeus Labraundos.

Keywords: Karia, Lagina, Bronze Sculpture, Artemis Ephesia, Zeus Labraundos.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Konya.

● 0000-0001-7788-4404 | aytekinbuyukozer@selcuk.edu.tr

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Konya.

● 0000-0003-4608-6471 | zgider@gmail.com

Söz konusu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından 19401168 proje numaralı "Lagina Çevresinde Bulunan Yerleşim Alanları ve Nekropoller" konusu ile ilgili olup, ilgili birimce desteklenmiştir.

1993-2011 yılları arasında Lagina kazılarını yürüten Prof. Dr. Ahmet A. Tırpan'a ve mevcut kazı başkanı Prof. Dr. Bilal Söğüt'e teşekkür ederiz.

Giriş

Lagina Hekate Kutsal Alanı'na güneyden erişimi sağlayan dor düzenindeki Propylon'da, 2011 yılında yapılan kazı çalışmalarında bronz bir heykelcik bulunmuştur. Propylon'un¹ batısındaki basamakların güney köşesinde, Geç Antik Çağ'da eklenen bir kanalda ele geçen heykelciğin yüksekliği 6,9 cm'dir (Fig. 1). Heykelcik arkaistik bir şekilde cepheden, ayakta betimlenmiş olup, genel görünümüyle durağan ele alınmıştır. Başında bir polos ve polosuna tutturulmuş, omuzlarına düşen bir örtü (şal) vardır. Saçları alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak önce yükselmekte, sonra da sağa ve sola kıvrılarak, büyük ve geniş dalgalar oluşturmaktadır. Oval ve yuvarlaklardan ziyade, yumuşatılmış kareye yakın, geniş bir yüzü olup, hatları tam olarak seçilememektedir. Üzerinde, zengin bölümlenmiş ancak kıvrımsız ele alınmış, arkaistik efektli bir kıyafet vardır. Bacaklar ile gövdeyi sıkıca saran kıyafet alta doğru daralmakta olup, bacaklar arasında kalan bölümde kalın katlar oluşturmaktadır. Figürün kolları dirsekler hizasına kadar vücuda yapışıktır ve her iki kol da dirseklerden itibaren bükülerek yere paralel bir şekilde karşıya doğru uzatılmıştır. Uç kısımları kırık olan eller, avuç içleri birbirine bakar şekilde ve simetrik ele alınmıştır. Sol elinde, sol ayağının ucuna doğru inen, üst kısmı kırık, olasılıkla bir asa bulunmaktayken, sağ eli büyük oranda kırıktır. Heykelciğin boyun kısmında bitkisel bir göğüs süsü (çelenk), göğüs ve karın bölgesinde ise dört sıra halinde yapılmış oval nesnelere bulunmaktadır. Arka cephesi fazla detaylandırılmamıştır. Bu da heykelciğin bir yere yerleştirilmek üzere yapıldığını düşündürmektedir. Nitekim eser, ayaklarından ikisi kırık olan üçayaklı bronz bir kaide ile birlikte bulunmuştur (Fig. 2).

Fig. 1: Lagina Heykelciğinin önden ve yandan görünüşü (Lagina Kazı arşivi)

Fig. 2: Heykelcik ile birlikte bulunan bronz kaide (Lagina Kazı arşivi)

¹ Güney Propylon için bkz. Büyüközer 2015, 67-87.

Bu genel tanımlama içerisinde heykelciğin öne çıkan özellikleri, arkaistik bir biçimde cepheden betimlenmesi, başında bir polos bulunması, kolların vücuda dirseklere kadar dayanması ve dirseklerden kırılarak ileriye uzatılması, ileriye doğru uzatılan ellerde tutulan nesnelere ve elbette en dikkat çeken bölüm, pektoral bölgede kümelenen ve genellikle “çok göğüslü/çoklu göğüs” olarak yorumlanan oval nesnelere dir. Figürün hakim, kucaklayıcı ve matron görünümü, baş, boyun ve göğüs bölgelerinde yer alan betimler, bunun ölümlüden ziyade tanrısal bir varlık olduğunu göstermektedir. Antik dönemin sayısız tanrı ve tanrıça betimlemeleri içerisinde bu özellikler akla hemen Ephesos Artemisi’ni getirirse de R. Fleischer’in diğer kült heykelleri üzerine yaptığı kapsamlı çalışma, bu tasvirin Ephesos Artemisi ile sınırlı olmadığını ortaya koymuştur². Batı Anadolu’da Artemis Kindyas³, Artemis Astias⁴, Artemis Anaitis⁵, Sardes Artemisi⁶, güneyde Artemis Pergaia⁷ gibi Artemis’in bazı yerel kültlerine ilaveten Aphrodisias Aphroditesi, Kybele ve Hera gibi tanrıçalar ile Zeus’un bazı yerel kültlerinde benzer ikonografi görülmektedir. R. Fleischer yaptığı değerlendirmeler sonrasında bu betimin en önemli temsilcilerinin Ephesos Artemisi, Aphrodisias Aphroditesi ve Baalbek’ten Jüpiter Heliopolitanus olduğunu belirtmiştir⁸. Lagina heykelciğinin pektoral bölgesindeki oval nesnelere, benzer ikonografiye sahip tanrı ve tanrıça betimleri arasında bir sınırlandırma şansı tanımıştır. Her ne kadar aynı ikonografik özelliklere sahip olsalar da Ephesos Artemisi ve Zeus Labraundos, pektoral bölgesinde kümelenen oval nesnelere varlığıyla⁹, arkaistik şekilde betimlenmiş olan diğer kült heykellerinden ayrılır¹⁰. Lagina heykelciğinin sol elinde tuttuğu nesne, yüz detaylarının seçilemiyor olması ve Stratonikeia’daki Zeus Labraundos kabartması ile olan benzerlikleri, heykelciği doğrudan Ephesos Artemisi ile ilişkilendirmemizi engellemektedir. Bu nedenle heykelcik, Ephesos Artemisi ve Zeus Labraundos tasvirleri ile karşılaştırılarak, bir sonuca ulaşmaya çalışılacaktır¹¹. Ephesos Artemisi ikonografisi oldukça iyi bilinmektedir. Bu nedenle burada kısaca aktarılacaktır. Zeus Labraundos ikonografisi ise Artemis kadar yaygın değildir, hakkındaki bilgiler de sınırlıdır, dolayısıyla tanrı hakkında daha detaylı bir tanımlama yapılacaktır.

Heykelciğin Lagina’da bulunmuş olması, bunun Hekate’nin bir betimi olup olamayacağını da akla getirebilir. Ancak, kılık-kıyafet, elde tutulan nesne ve duruş pozisyonu gibi ikonografik özellikler nedeniyle bu pek mümkün görünmemektedir. Hekate’nin erken dönem betimlemeleri tek gövdeli¹² olsa da devam eden süreçte Hekateion¹³ olarak adlandırılan, karakteristik üç gövdeli betimlemeleri daha yaygındır. Hekate, kabartmalarda ve serbest heykellerinde başında polosuyla, khiton veya peplos giyerken betimlenmektedir¹⁴. Hekate ikonografisinin en önemli

² Fleischer 1973.

³ LIMC. II.1, 763; Imhoof-Blumer 1913, 5-6. no. 10-13, lev. 1.7-14; Laumonier 1958, 599-605, lev. 15.11; Fleischer 1973, 223-227, lev. 89-92a.

⁴ LIMC. II.1, 754; Laumonier 1958, 597; Fleischer 1973, 228-229.

⁵ Reinach 1891, 146-148, 266-267; Imhoof-Blumer 1897, 77; Fleischer 1973, 185-187, lev. 75-76.

⁶ Imhoof-Blumer 1913, 20-23, lev. 2.27-32; Fleischer 1973, 187-201, lev. 77-83.

⁷ LIMC. II.1, 765; Fleischer 1973, 233-254, lev. 96-106a.

⁸ Ephesos Artemisi için bkz. Fleischer 1973, 1-137; Aphrodisias Aphroditesi için bkz. Fleischer 1973, 146-184; Baalbek’ten Jüpiter Heliopolitanus için bkz. Fleischer 1973, 326-369.

⁹ Ephesos Artemisi ve Zeus Labraundos’un kült heykelinde yer alan oval nesnelere etkileşimi için bkz. Laumonier 1958, 77-79.

¹⁰ Laumonier 1958, 64-65. R. Fleischer, Zeus Osogoa’da da bu nesnelere olabileceğini ancak bunun çok net olmadığını belirtir ve bu gruba Lydia Artemisi’ni de dâhil eder (Fleischer 1973, 322-323).

¹¹ Çalışmanın çeşitli aşamalarında bazı bilim insanlarına konuya dair görüşlerine başvurulmuştur. Değerli düşüncelerini bizlerle paylaşan Ch. Bruns Özgan, D. Sevmen ve E. M. Doksanaltı’ya teşekkür eder, fikir birliğinde olmadıklarını da belirtmek isteriz.

¹² Karagöz 2002, 306-309.

¹³ Akyürek-Şahin 2011, 237, dn. 1.

¹⁴ Hekateionların giysisi hakkında fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar tanrıçanın giysisinin khiton

unsurları, bir elinde phiale diğer elinde meşale taşımasıdır. Zaman zaman bir köpek ile birlikte de betimlenir. L. Robert, Hekate'nin tekli betimlerine kuşku ile yaklaşmakta ve böyle bir betimin Hekate olarak tanımlanabilmesi için mutlaka meşale ve köpek ile birlikte olması gerektiğini belirtmektedir¹⁵. Hekate'nin Lagina heykelciği ile karşılaştırabileceğimiz betimleri tek gövdeli olarak cepheden betimlenen, başında silindirik polos bulunan, peplos giyimli, ellerinde zemine dayanan uzun meşale taşıyan örnekleridir¹⁶. Lagina heykelciği ile Hekate heykelleri veya kabartmaları arasındaki ilk fark kıyafettir ve bu örneklerle karşılaştırıldığında, sadece köpek ya da meşale gibi ikonografik unsurların değil, kıyafetin de ayırıcı bir rol oynadığı görülmektedir. Hekate, neredeyse tüm betimlemelerinde peplos giymektedir. Bu kıyafet içinde Hekate'nin bacakları Lagina heykelciğinin arkaistik duruşunun tersine hareket halindedir. Bir diğer fark ellerinde tuttıkları nesnelere formundadır. Hekate'nin elindeki zemine dayanan meşale aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir formdadır. Yani alt kısmı üst kısma göre belirgin şekilde daha ince yapılmıştır. Buna karşın Lagina heykelciğinin elindeki nesne zemine dayanan bölümde kalın olup, yukarıya doğru az da olsa bir incelmeye uğramaktadır. Bunlara ilaveten Lagina heykelciği ile Hekate betimleri arasındaki en önemli fark, Hekate'nin serbest yontu ve kabartmalarında pektoral bölgede oval nesnelere rastlanmamasıdır. Lagina heykelciğini tanımlamamıza ve sınıflandırmamıza olanak tanıyan bu önemli özelliğin Hekate ikonografisinde hiç görülüyor olması nedeniyle de Lagina heykelciğinin Hekate olma olasılığı pek mümkün değildir.

Ephesos Artemisi

Roma Dönemi kopyalarından tanıdığımız Ephesos Artemisi'nin en erken tarihli betimleri, R. Fleischer'a göre MÖ 159-133'te Ephesos sikkelerinde ortaya çıkar¹⁷. İlk örneklerin bu zaman dilimine ait olduğu düşünülse de dönüşüm kademeli olarak gerçekleşmiş ve Artemis betimleri MS 2. yüzyılda "kanonize" oluncaya kadar çeşitli versiyonlarla görülmüştür¹⁸. Gerçek boyuttan biraz küçük olan kült heykelinde tanrıça cepheden betimlenmiş olup, başında, üzerinde hayvan ve mitolojik yaratıkların betimlendiği kutsal bir taç veya kent tacı anlamına gelen polos ile bu polosla tutturulmuş, omuzlarına düşen bir örtü (şal) vardır. Dar bir giysi içerisindeki tanrıçanın kolları dirseklerden kırık, elleri öne doğru uzanmış biçimde yün şeritlerle sarılı olarak ve her iki yanında iki geyikle birlikte betimlenmiştir. Tanrıçanın bedenini saran dar giysisi frizlere ayrılmış olup, üzerinde sfenksler, grifonlar, hayvan protomaları ve kanatlı kadınlar gibi mitolojik varlıklar vardır (Fig. 3). Elbisenin boyun açıklığını, papatyalardan oluşan, ucunda meşe palamutları asılı göğüs süsleri ve zodyak sembollerinin betimlendiği çelenk süslemektedir. Heykelin farklı varyasyonlarında, göğüs kısmında zafer tanrıçaları olarak yorumlanan kadın figürleri yer almaktadır. Tanrıçanın göğüs bölgesinde kümelenen oval nesnelere rastlanmaktadır. Ephesos Artemisi'nin en tartışmalı bölümü de bu nesnelere ne olduğudur¹⁹. Bunlarla ilgili en yaygın görüş, "çok göğüslü/çoklu göğüs" oldukları yönündedir²⁰. Bu düşüncenin oluşmasında Geç Antikçağ kaynaklarında Ephesos

---

olduğunu, bazıları ise peplos olduğunu belirtir. Değerlendirmeler için bkz. Eckstein 1965, 29; Willers 1990, 302; Werth 2006, 51, 109-116.

¹⁵ Robert 1955, 116-117.

¹⁶ Karşılaştırma için bkz. Akyürek-Şahin 2016, 133-135, fig. 7a-c.

¹⁷ Fleischer 1973, 39, lev. 51b.

¹⁸ LiDonnici 1992, 389-392.

¹⁹ Bu çalışmanın amacı uzun süredir devam eden ve hala fikir birliğine varılamayan söz konusu nesnelere ne olduğu ile ilgili tartışmaya katılmak değildir. Sadece, Lagina heykelciğinin ikonografisini anlayabilmek için bazı temel görüşlere burada yer verilmiştir.

²⁰ Farklı görüşler ve yeni öneriler için bkz. Fleischer 1973; LiDonnici 1992, 389-415; Radi 2015, 91-109.

Artemisi'nden "Diana Efesia Multimammia" olarak bahsedilmesi de etkili olmuştur²¹. En tartışmalı teorilerden biri, G. Seiterle tarafından ortaya atılan ve bu nesnelere göğüsten ziyade boğa testisleri olduğunu belirten teoridir²². M. Nielsen, G. Seiterle'nin düşüncesine katılır²³ ve meme uçlarının olmamasına yeterince dikkat edilmediğine vurgu yapar²⁴.

G. Seiterle'nin önerisi, "çok göğüslü" tanımdan sonra Ephesos Artemisi'nin kült heykelindeki nesnelere hakkında en sık bahsedilen önerilerden biri olmuştur. Ephesos Artemisi'nin kült heykelindeki bu nesnelere Hitit kökenli olduğunu ve onları Hitit kültürüne bağladıklarını düşünenler de vardır²⁵. Araştırmacılar arasında bu nesnelere hayvansal veya bitkisel kökenli olduğu konusunda fikir birliği yoktur. C. T. Seltman²⁶ ve S. Karwiese²⁷ bu nesnelere hurma olduğunu düşünmektedir. F. Miltner ise doğurganlıkla ilişkili olduğunu belirterek, bu nesnelere yumurta (bal arısı yumurtası) olarak tanımlar²⁸. Günümüzde pek çok araştırmacının kabul ettiği genel görüş ise Ephesos Artemisi'nin bu görünümünün, gerçek kıyafetler, adak eşyaları ve mücevherlerle zengin bir şekilde süslenmiş, olasılıkla ahşaptan yapılmış arkaik Xoanon'a dayandığıdır²⁹.

Fig. 3: Ephesos Artemisi (wikipedia.org)

Zeus Labraundos

Zeus Labraundos, Zeus'un Karia'daki³⁰ yerel kültürlerinden biridir³¹ ve kült merkezi Labraunda'dadır³². Hekatomnid Hanedanlığı ile birlikte bölgenin en önemli

²¹ Radi 2015, 93-99.

²² Seiterle 1979, 3-16.

²³ Nielsen 2009, 455.

²⁴ R. Fleischer tarafından hazırlanan katalogta üç örnekte meme uçları vardır (Fleischer 1973, E6, E35, E61). İki farklı malzemeden yapılan Napoli örneği gerçekçi göğüs görüntüsü ile bu tipin en belirgin örneğidir.

²⁵ Morris 2001, 140-148; Simon 2013, 302-303.

²⁶ Seltman 1952, 33-35.

²⁷ Karwiese 1970, 324-326.

²⁸ Miltner 1958, 43.

²⁹ LiDonnici 1992, 397-399.

³⁰ Zeus Labraundos kültürüne dair epigrafik verilerin büyük çoğunluğu Labraunda ve Mylasa'da bulunmuştur. Ancak kült, özellikle Zeus Labraundos'un Hekatomnidlerin hanedan kültürü olarak kabul edilmesinden sonra, daha geniş bir bölgesel erişim kazanmıştır (Carless-Unvin 2014, 43-54). Labraunda ve Mylasa dışında Miletos ve çevresinde Zeus Labraundos'a adanan Geç Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlenen altınlar tespit edilmiştir (Knackfuss 1924, 275-277, Herrmann v.d.

kültlerinden biri haline gelen Zeus Labraundos'un kabartmalar ve sikkeler üzerindeki betimlerinin yanı sıra bronz heykelciklerden oluşan az sayıdaki betiminden³³ hareketle iki tipi olduğu tespit edilmiştir³⁴. Bunlardan ilki contrapposto tipi olarak isimlendirilmekte olup, Hekatomnid Hanedanlığı'nın klasik tipte bir tanrı yaratma çabasının sonucu ortaya çıkmıştır. Zeus bu tipinde uzun bir khiton, bunun üzerine bacakları örten ve sol bileğe düşen zengin bir himation giymektedir. Baş, klasik gelenekte sakallı ve uzun saçlıdır. Sol elinde mızrak³⁵, sağ elinde labrys (çift yüzlü balta) tutmakta ve pektoral bölgesinde herhangi bir nesne bulunmamaktadır. Bu tip daha çok Hekatomnid Hanedanlığı döneminde basılan sikkelerde ve bazı kabartmalarda takip edilebilmektedir³⁶. Diğer tip ise Ephesos Artemisi gibi arkaistik şekilde cepheden betimlenen, başında polos veya kalathos olarak tanımlanabilecek bir başlık, bedeni saran kıyafeti ve göğüs bölgesinde oval nesnelere bulunan tiptir. Bu tipte, tıpkı Ephesos Artemisi'nde olduğu gibi kollar dirseklere kadar vücuda dayanmakta ve dirseklerden kırılarak ileriye doğru uzanmaktadır. Bir elinde mızrak, diğer elinde çift yüzlü balta vardır³⁷. Arkaik Xoanon'a benzeyen bu tip daha çok Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde ve aynı döneme ait bronz heykelciklerde görülür³⁸. Zeus Labraundos'un bu ikonografide öne çıkan detayları Ephesos Artemisi gibi göğüs bölgesinde kümelenen nesnelere sahip olması ve yıldırım demeti yerine çift yüzlü balta tutmasıdır³⁹. Zeus

---

2006, no. 1265-1270). Ayrıca Halikarnassos (GIBM 904 (altarı)), Stratonikeia (*I.Stratonikeia* 813), Latmos Herakleiası (CIG 2896; Herrmann v.d. 2006, no. 204) ve Aphrodisias ile Hierapolis arasındaki bir mezarlıkta (CIG 2750) Zeus Labraundos kültüne ilişkin veriler tespit edilmiştir. Karia dışında bu kültün varlığına ilişkin sadece üç metin bulunmuştur. İlki Patara'daki Doğu Roma Dönemi kent surunda devşirme malzeme olarak kullanılan bir blokta bulunan ve Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen yazıttır (Engelmann 2007, 134-135, lev. XV, fig. 40; SEG 2007, 1674). İkincisi Atina'da bulunan MÖ 298/7 yılına tarihlendirilen bir yazıt olup, Atina'da Zeus Labraundos kültünün varlığını belgelemektedir (Parker 1996, 338-339). Atina'daki kültün tek adlandırılmış uygulayıcısı olan Menis'in Herakleia'dan bir Karia yerlisi olduğu dikkat çekicidir; diğer Karialıların taraftarlar arasında olduğu varsayılabilir. Karialılar Antikçağ'da paralı askerler olarak ün yapmıştır ve Attika'daki Karia varlığı Arkaik Dönem'e kadar uzanabilir. Bu nedenle kültün Atina'da bulunan Karialılar tarafından kurulduğu düşünülmektedir (Carless-Unvin 2014, 48). Üçüncü örnek ise Mısır'da bulunmuş ve MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Edgar 1931, no. 31).

³¹ Cook 1925, 559-599; Laumonier 1958, 45-101; Fleischer 1973, 310-324; Carstens 2009, 91-94.

³² Mylasa'nın 14 km kuzeyinde yer alan Labraunda ile ilgili ilk bilgiler MÖ 5. yüzyılda İon isyanı sırasında Karialılar ile Persler arasındaki savaş hakkında bilgi veren Herodotos'ta geçer (Hdt. V.119.2). Labraunda, MÖ 6. yüzyılda, doğuda anıtsal bir kapıdan erişilen doğu-batı doğrultulu bir teras ve terasın batısındaki distylos in antis planlı küçük bir tapınak ile önündeki altardan oluşan mütevazı bir kült alanıydı. Hekatomnid Hanedanlığı Dönemi'nde, özellikle Maussollos ve Idrieus zamanlarındaki imar faaliyetleriyle bölgenin en önemli kült merkezine dönüşmüştür. O. Henry, son araştırmalarının sonucunda Labraunda'nın sadece bir kült alanı olmadığını, Zeus Labraundos Kutsal Alanı'nın tapınak terasındaki sınırlı bir alandan ibaret olduğunu ve Labraunda'nın kırsal bir kült alanından ziyade bir saray kompleksi olabileceğini önermektedir (Henry 2017, 571-579).

³³ Bunların dışında bugün Boston'da bulunan ve Mylasa'dan geldiği bilinen çok kaliteli bir mermer başın Zeus Labraundos'a ait olduğu düşünülmektedir. Halikarnassos Mausoleionu'nun heykeltraşlık eserleri ile olan benzerliği nedeniyle Hekatomnid Hanedanlığı Dönemi'ne ait olduğu düşünülen başın üst bölümünde bulunan yuva ve kanallar buraya bir polosun oturacağı şeklinde yorumlanmıştır. Bu heykelin Hekatomnid Hanedanlığı sikkelerinde görülen Zeus Labraundos'un esin kaynağı olduğu düşünülmüştür (Laumonier 1958, 64, lev. III. 4).

³⁴ Laumonier 1958, 63; Carstens 2009, 91-93.

³⁵ Zeus Labraundos sol elinde mızrak taşımaktadır. Ancak Hekatomnos Hanedanları tarafından bastırılan sikkeler üzerinde mızrağın lotus çiçeği ile biten bir asaya dönüştürüldüğü görülür (Konuk 2015, fig. 29).

³⁶ Konuk 2015, 31-39, fig. 25, 28-29, 31-33.

³⁷ Zeus Labraundos elinde saldırı silahları olmasına karşın, durağandır. Jupiter Heliopolitanus'un aksine bu nesnelere hareket etmez.

³⁸ Laumonier 1958, 64-65.

³⁹ Tanrının yıldırım demeti yerine çift yüzlü balta tutması ile ilgili sorunun cevabını Plutarchos şu şekilde açıklar; "Çünkü Herakles Hippolyte'yi öldürdüğü zaman, onun diğer silahlarıyla birlikte baltasını da aldı ve Omphale'ye hediye etti. Omphale'den sonra başa geçen Lydia kralları bu baltayı kutsal alamet olarak birbirlerine aktardı, ta Kandaules'e kadar. Kandaules ise bu baltayı değersiz görüp

Labraundos'un alışlagelenin aksine elinde yıldırım demeti yerine çift yüzlü balta tutması elbette ki ilginçtir ancak daha ilginç olan bölüm "çok göğüslü" şeklinde yorumlanan, göğüs bölgesinde kümelenen nesnelerdir. Özellikle bir tanrı olduğu için bu durum sorgulanmış ve konu üzerine değerlendirmelerde bulunan ilk araştırmacılar, Zeus'un bu betimini "çift cinsiyetli" olarak yorumlamışlardır⁴⁰.

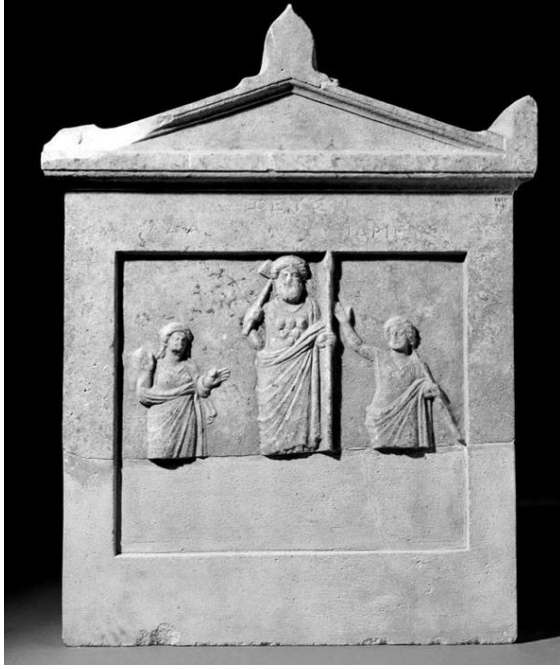

Fig. 4: Tegea'da bulunan Zeus Labraundos kabartması (Keesling 2017)

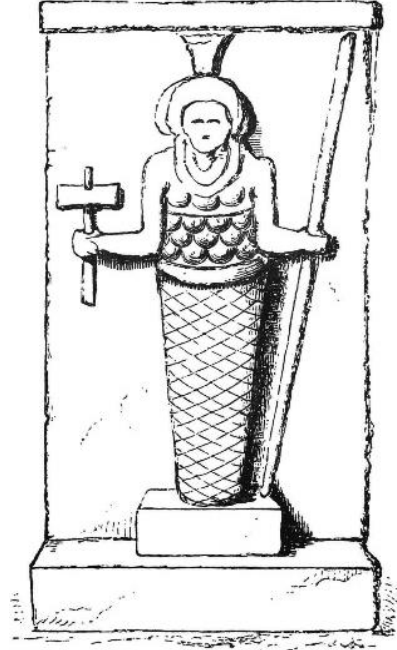

Fig. 5: Mylasa kabartması (Fleischer 1973, lev. 139)

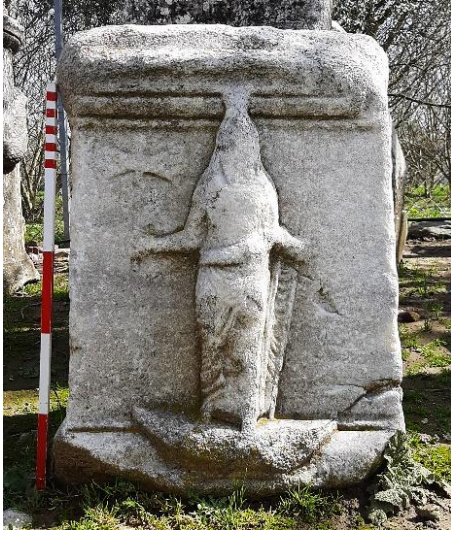

Fig. 6: Stratonikeia kabartması (Stratonikeia Kazı arşivi)

Fig. 7: İzmir Müzesi kabartması (Laumonier 1933, fig. 9)

taşması için yoldaşlarından birine verdi. Ama Gyges ayaklanıp Kandaules'le savaşa girince Mylasa'dan Arselis bir orduyla Gyges'e yardıma geldi. Arselis hem Kandaules'i hem de baltayı taşıyan yoldaşlarını öldürerek baltayı diğer ganimetlerle birlikte Karya'ya getirdi. Zeus'un bir heykelini yaptırttı ve baltayı eline yerleştirdi, bu tanrıya Labrandeus dedi çünkü Lidyalılar bu baltaya labrys diyordu". Plutarchos'un bu efsanevi anlatımına karşın yaygın görüş labrysin Karia'ya Girit'ten geldiği yönündedir (Laumonier 1958, 85-86; Karlsson 2013, 176).

⁴⁰ Cook 1925, 594-596.

Zeus Labraundos'un Ephesos Artemisi gibi "çok göğüslü" olarak nitelendirilen tipine dair çok fazla betim yoktur. Bu tipin bilinen en erken örneği, Tegea'da Athena Alea Tapınağı yakınlarında bulunan ve bugün Britanya Müzesinde korunan kabartmadır⁴¹ (Fig. 4). Tegea kabartmasında üç figür görülmekte ve kabartmanın üst kısmındaki yazıt sayesinde bu üç figürden merkezdekinin Zeus, solundakinin Idrieus sağındakinin ise Ada olduğu anlaşılmaktadır⁴². Diğer iki figüre nazaran daha büyük olan Zeus cepheden betimlenmiş olup, sol elinde mızrak, sağ elinde çift yüzlü balta tutmaktadır. Zeus burada, genel betimlemeden biraz farklı olarak Hekatomnid Dönemi sikkelerindeki gibi çift yüzlü balta tutan kolunu yukarıya kaldırıp, omzuna yaslanmış olarak verilmiştir. Vücudunun alt kısmı, bir himation ile örtülüdür. Göğüs bölgesinde, üçgen bir alan içine üç sıra halinde yerleştirilmiş, "çok göğüslü" olarak nitelendirilen altı adet oval nesne bulunmaktadır⁴³. Tegea kabartmasındaki Zeus Labraundos betimi Arkaik ve contrapposto tipinden her iki tipin özelliklerini taşıyan bir ara tiptedir⁴⁴. Bir diğer kabartma 1870'li yıllarda T. J. Wood tarafından Milas'taki bir evde görülmüştür ancak bugün kayıptır⁴⁵ (Fig. 5). Kabartmada kült heykeli üzerinde dört sıra halinde oval nesnelere görülmekte olup, bunlar A. B. Cook tarafından Zeus Labraundos'un androjen bir formunu gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır⁴⁶. Bu düşüncesini Zeus'un sakalsız olması ve kadınlara özgü takılar takmış olmasıyla da gerekçelendirmiştir. Ancak L. Karlsson bu düşünceye katılmamakta ve G. Seiterle'nin boğa testisi teorisinin erkek tanrı kültü olan Zeus Labraundos kültü ile göğüslerden daha fazla bağlantılı olduğunu düşünmektedir⁴⁷. Anadolu'nun daha eski inanışlarında boğa, doğurganlığı temsil ediyordu ve çift yüzlü baltayla birlikte, Anadolu fırtına tanrısının ve "tanrı" taşıyan güneş tanrıçası Hepat'ın epitetlerinden biriydi. Bu durum boğa testisi önerisini kısmen desteklemektedir. Zeus Labraundos betiminin yer aldığı bir başka kabartma Stratonikeia'da, dörtgen bir altar üzerinde yer almaktadır⁴⁸ (Fig. 6). Burada cepheden ayakta durur şekilde betimlenen tanrının üzerinde göğüs kısmını açıkta bırakan ve sol kol üzerine düşen zengin bir himation, başında polos ve polosa tutturulmuş bir örtü (şal) vardır. Dirseklerden kırarak yanlara doğru uzattığı sağ elinde çift yüzlü balta, sol elinde asa ya da mızrak tutmaktadır. Stratonikeia kabartmasına çok benzer bir başka örnek bugün İzmir Müzesi'nde korunmakta olup, A. Laumonier'e göre Euromos yakınlarından getirilmiştir⁴⁹ (Fig. 7).

Zeus Labraundos kült heykelinin en iyi takip edilebildiği arkeolojik verilerin başında, bir tanrı ile bir şehir arasındaki bağı aktarmanın en etkin yolu olan sikkeler gelmektedir. Hekatomnos tarafından bastırılmış ilk Karia satraplık

---

⁴¹ Zeus Labraundos ile birlikte Idrieus ve Ada'nın yer aldığı bir kabartmanın Ege'nin diğer yakasında, Tegea'da bulunması ilginçtir. P. Foucart'a göre, Maussolos'un anıt mezarında çalışmadan önce Athena Alea Tapınağı'nda çalıştığı bilinen Skopas Halikarnassos'a gelirken yanında en iyi ustalarını da getirdi. Bunlardan biri, memleketine döndükten sonra, tanrıçaya, Karia yolculuğunun bir armağanı olarak bu kabartmayı adadı (Foucart 1911, 147).

⁴² Waywell 1993, 79-86.

⁴³ V. Müller, Tegea kabartmasında Zeus Labraundos'un göğüs bölgesinde yer alan oval nesnelere Viyana'da korunan Kybele heykeli (Pergamon Artemisi) ile karşılaştırmıştır (Fleischer 1973, lev. 58). Üçgen alan içine yerleştirilen oval nesnelere Zeus'ta üç sıra, Kybele'de ise dört sıradır. V. Müller bu benzerlik üzerine Zeus'u eski bir tipin Hellenistik dönüşümü şeklinde yorumlamıştır (Müller 1919, 85-86).

⁴⁴ Carstens 2009, 92.

⁴⁵ Wood 1877, 270, fig. B.

⁴⁶ Cook 1925, 592-596.

⁴⁷ Karlsson 2013, 176. L. Karlsson ayrıca, çift yüzlü balta taşıyan Tarhuntas'ın kültünün Geç Klasik Dönem'de öncelik kazanmaya başlayan Zeus Labraundos ile özdeşleştiğini savunmaktadır.

⁴⁸ Fleischer 1973, 310, lev. 137; Carstens 2009, 92, fig. 125; Carstens 2012, 136, fig. 6 (Yük. 57 cm, Gen. 39 cm, Der. 39 cm (taç kısmı hariç)).

⁴⁹ Laumonier 1933, 55, fig. 9 (Müze env. no. 867). Altarın yüksekliği 33 cm, genişliği 26 cm, derinliği ise 20 cm'dir.

sikkelerinde Miletos'un simgesi olan aslan başı betimleri görülmektedir. Ancak devam eden süreçte sikkeler üzerinde hükümdarlık ailesinin amblemi haline gelecek olan Zeus Labraundos betimi yer alır⁵⁰. Hekatomnos Hanedanlığı sikkelerinin ön yüzünde, defne çelenkli Apollon başı, arka yüzünde ise ayakta durur şekilde sağa dönük Zeus Labraundos, sol elinde mızrak veya asa, sağ elinde omuzuna dayadığı çift yüzlü balta ile betimlenmiştir⁵¹ (Fig. 8a). Zeus Labraundos'un bu ikonografisi devam eden süreçte Hekatomnid Hanedanlığı'nın gücünü temsil eden önemli bir betim haline gelmiştir. Bu sikkelerde contrapposto tipinde betimlenen Zeus'un başında polos, göğüs bölgesinde de oval nesnelere bulunmamaktadır. Ancak Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde Zeus Labraundos'un ikonografisi değişmiş ve tanrının betimlenme şekli gittikçe daha fazla Arkaik Xoanon'a yaklaşmıştır⁵². Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde Zeus Labraundos arkaistik şekilde cepheden betimlenmekte, dirsekten kırılarak ileriye doğru uzatılan sol elinde mızrak veya asa, sağ elinde ise çift yüzlü balta tutarken görülmektedir⁵³. Bu sikkeler üzerinde tanrı muhtemelen Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki kült imajını temsil eder şekilde, bir tapınak içerisinde gösterilmiştir (Fig. 8b).

Fig. 8a: Maussollos sikkesinde betimlenen Zeus Labraundos (Fleischer 1973, lev. 142a)

Fig. 8b: Roma Dönemi sikkesinde betimlenen Zeus Labraundos (Fleischer 1973, lev. 143a)

Kabartmalar ve sikkeler dışında Zeus Labraundos'un betimlendiği üçüncü grup, bronz heykelciklerdir. Günümüze kadar belgelenen üç örnekten biri Boston Güzeli Sanatlar Müzesi'nde⁵⁴ korunmakta iken diğer iki örnek kayıptır⁵⁵. R. Fleischer'in katalogundaki K6 (Boston) ve K8⁵⁶ (Mylasa?) örnekleri Zeus Labraundos ikonografisine uygun olarak polos ile betimlenmişken (Fig. 9), K7 polos yerine konik bir başlık giymiştir (Fig. 10). Farklı bir başlıkla betimlenmiş olmasına karşın, olasılıkla göğüs bölgesindeki bir zincire asılı oval nesnelere nedeniyle Zeus Labraundos olarak tanımlanmıştır⁵⁷. Boston'da korunan heykelcik vücudu saran, elmas şeklinde çaprazlanan bantlardan oluşan bir kıyafet giymektedir⁵⁸. Diğer iki

⁵⁰ Konuk 2015, 32-33.

⁵¹ Konuk 2015, 31-39, fig. 25, 28-29, 31-33.

⁵² Fleischer 1973, lev. 142b, 143a-b.

⁵³ Mylasa'nın Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait gümüş ve bronz sikkelerinde (Cook 1925, 574, fig. 476-478), Zeus'un başında bir polos veya kalathos, sağ elinde çift yüzlü balta ve sol elinde bir mızrak bulunmaktadır. Bu açıkça bir kült heykeli görüntüsüdür. Gümüş sikkede, bir kaide üzerinde yer alan tanrı, bronz sikkeler üzerinde tapınak içerisinde görülmektedir.

⁵⁴ Vermeule 1967, 59-60, fig. 9; Fleischer 1973, 312, lev. 140a-b.

⁵⁵ Laumonier 1933, 40, fig. 7; Laumonier 1958, 75-76, lev. III.3, 5; Fleischer 1973, 312, lev. 141a-b.

⁵⁶ Laumonier 1933, 35, 40, fig. 7; Laumonier 1958, 76, lev. III.3.

⁵⁷ Seyrig 1928, 87, fig. 1; Laumonier 1958, 76, lev. III.3; Akarca 1959, 44; Fleischer 1973, 312, lev. 141a-b.

⁵⁸ Fleischer 1973, 312, lev. 140a-b.

heykelcik ise khiton ve himation giymiş olup, contrapposto tipine benzemekte, göğüs bölgelerinde ise bir zincire asılı oval nesnelere taşımaktadır. Üç heykelciğin de kollarının ileriye doğru uzatılmış olduğu görülmekle birlikte ellerinde tuttukları nesnelere hakkında kesin saptamalar yapılamamıştır. Zeus Labraundos'un arkaistik kült heykeli Mylasa kabartması hariç sakallıdır ve bir polos taşımaktadır.

Fig. 9: Boston heykelciği
(Fleischer 1973, lev. 140)

Fig. 10: Zeus Labraundos olarak tanımlanan
ancak günümüzde kayıp olan iki heykelcik
(Fleischer 1973, lev. 141a-b)

Değerlendirme

Arkaistik biçimde cepheden betimlenmesi, başında bir polos bulunması, kolların dirseklere kadar vücuda dayanması ve dirseklerden kırılarak ileriye uzatılması, ileriye doğru uzatılan ellerde tutulan nesnelere, antik dönemde sayısız tasvire sahip tanrı ve tanrıça betiminde görülen özelliklerdir. Bu genel görünüm içinde Ephesos Artemisi ve Zeus Labraundos'u diğer kült heykellerinden ayıran belirleyici unsur, pektoral bölgelerindeki oval nesnelere varlığıdır. Bununla birlikte iki kült heykeli arasında Zeus'un sakallı bir tanrı olarak betimlenmesi dışında bazı farklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar Lagina heykelciğinin kimliğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Korunmuş örnekler Ephesos Artemisi'nin iki tip polos taşıdığını göstermektedir. Her ikisi de silindirik formulu olup ya kent tacı şeklinde ya da hayvanlar ve mitolojik yaratıklarla bezenmiş olarak yapılmışlardır⁵⁹. Zeus Labraundos'un polosunu ise standart bir forma sahip değildir. Hekatomid Hanedanlığı zamanında basılan sikkeler üzerindeki contrapposto tipinde polos yoktur. Zeus Labraundos'un daha geç tarihli betimlerinde ise polos bazen yüksek silindirik ancak çoğunlukla yukarıya doğru genişleyen kısa konik formuludur⁶⁰. Ephesos Artemisi'nin taşıdığı polosun aksine Zeus Labraundos'un taşıdığı polosların üzerinde herhangi bir betim

⁵⁹ Fleischer 1973, 51-58.

⁶⁰ Araştırmacılar Zeus Labraundos'u tanımlarken başında polos olduğundan bahsetmektedirler. Bu tanımlama silindirik formulu örnekler için kabul edilebilir olsa da konik formulu örnekler için çok doğru bir tanımlama olmaz. Zeus Labraundos'un konik formulu başlığı daha çok Sarapis'te görülen ve kalathos veya modius olarak adlandırılan başlığa benzemektedir. Sarapis'in tacı tanımlanırken kalathos ve modius'un yanı sıra polos terimi de kullanılmaktadır. Ancak bu üç başlığın aynı anlama gelmediği düşünülmektedir (Malaise 2009, 173-174).

görülmez. Lagina heykelciğinin taşıdığı polos, Zeus Labraundos betimlerine kıyasla yüksek ve silindirik bir formdadır. Polosun sade olmadığı görülebilmektedir ancak üzerindeki betim hakkında detaylı bir değerlendirmede bulunmak da zordur. Polosun ön cephesinde görülen detay, bunun kent tacı şeklinde düzenlenmiş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Louvre⁶¹, İstanbul⁶², Boston⁶³ ve Alba Iulia'da⁶⁴ korunan benzer ölçülerdeki bronz Ephesos Artemis heykelcikleriyle karşılaştırıldığında, söz konusu örneklerin taşıdığı polosların çok daha nitelikli olduğu görülmektedir (Fig. 11).

Lagina heykelciğinin bir tanrıçanın kült görüntüsünü tasvir edebileceğine dair en önemli bölümlerinden biri polosuna tutturulmuş, omuzlarına düşen bir örtü (şal) ile betimlenmiş olmasıdır. R. Fleischer, Zeus Labraundos'un, tanrıça kült heykellerinde en çok karşılaşılan özelliklerinden biri olan polosa tutturulan örtüden⁶⁵ yoksun olduğunu belirtir ve bunun önemli bir fark olarak sunar⁶⁶. Anadolu ana tanrıçasının da önemli bir belirteci olan, polosa tutturulmuş örtü/şal açıkça bir tanrıça özelliğidir. Bu durum, Lagina heykelciğinin bir tanrıçayı tasvir ettiği şeklinde yorumlanabileceğini düşündürse de Stratonikeia'da bulunan Zeus Labraundos kabartması, örtü/şal kullanımının Zeus Labraundos'ta da görülebildiğine dair önemli bir kanıt oluşturmaktadır (Fig. 6). Stratonikeia kabartması pektoral bölgede oval nesnelere yoksun, sol elinde mızrak, sağ elinde ise çift yüzlü balta ile betimlenmiştir. Bu özellikleri ile kabartmanın Zeus Labraundos olduğuna dair şüphe yoktur ancak tanrı burada, R. Fleischer'in tanrılarda olmadığını söylediği polosa tutturulan bir örtüyle betimlenmiştir. Bu durum, Fleischer'in yaptığı değerlendirmenin genel olarak doğru ancak istisnaları olduğunu gösterir. Bununla birlikte Stratonikeia kabartmasındaki uygulama, en azından mevcut bilgilerimizle tekil bir örnektir ve salt Stratonikeia kabartmasından hareketle Lagina heykelciğinin de tanrıyı temsil ettiğini belirtmek için yeterli bir kanıt oluşturmamaktadır.

Bir diğer fark, Lagina heykelciğinin boynundaki gösterişli pektoral süsün varlığıdır. Zeus Labraundos'un üç bronz heykelciğinde bu bölümde zincire asılı üç oval nesne bulunmaktadır. Boston K6'da bu nesnelere omuzlardan gelen kayışlara asılı olan, yaklaşık yarım daire şeklinde bir taban plakasına tutturulmuştur⁶⁷. Lagina heykelciğinde ise bu nesnelere pektoral süsün altında ancak ondan bağımsızdır. Dolayısıyla bir benzerlikten söz edilemez. Tegea ve Stratonikeia kabartmalarının

Fig. 11: Anadolu'da bulunan Ephesos Artemisi (Boston) (Szabó v.d. 2016, fig. 6)

⁶¹ Szabó v.d. 2016, 263, fig. 9a-b.

⁶² Fleischer 1973, lev. 43b.

⁶³ Fleischer 1973, 25, lev. 43a.

⁶⁴ Szabó v.d. 2016, fig. 5a-c.

⁶⁵ Ephesos Artemisi için bkz. Fleischer 1973, 48-50.

⁶⁶ Fleischer 1973, 321.

⁶⁷ Lamounier 1958, lev. III.3; Fleischer 1973, lev. 140-141. Buna benzer bir uygulama Ephesos Artemisi'nin herhangi bir kopyasında korunmamıştır.

boyun kısmında da gösterişli pektoral süsler görülmez. Sadece T. Wood tarafından Milas'ta bir evin bahçesinde görülen ancak daha sonra kaybolan kabartmanın çiziminde, benzer bir göğüs süsüne yer verilmiştir. Buna karşın, Ephesos Artemisi heykel ve kabartmalarında gösterişli pektoral süsler oldukça yaygındır. Bu yönüyle heykelcik, Ephesos Artemisi ile benzer özellik taşır.

Lagina heykelciğinin tanımlanmasındaki en önemli ve problemlili noktalardan birisi elinde tuttuğu nesnedir. Bu nesne olmasaydı diğer benzerliklere rağmen Lagina heykelciğini tereddüt etmeden Ephesos Artemisi ya da Artemis'in yerel bir kültü olarak tanımlayabilirdik. R. Fleischer, Zeus Labraundos'u tanımlarken, tanrının kült görüntüsünün, benzer ikonografiye sahip tanrıça kült heykellerinin genel özelliklerini kapsadığını ancak çoğu tanrıçanın aksine ellerinde nesne tutuyor oluşu ile tanrıça betimlerinden ayrıldığını belirtir⁶⁸. Ephesos Artemisi'nin izleyiciye doğru uzatmış olduğu ellerinde genel olarak herhangi bir nesne bulunmaz. Tanrıçanın bu duruşu K. Sittl tarafından, Artemis'in kurbanları yardımsever bir şekilde kabul etmek için kollarını uzattığı şeklinde yorumlanmıştır⁶⁹. Bununla birlikte Ephesos Artemisi kült görüntüsüne sahip üç örnek, diğerlerinden farklı olarak ellerinde nesnelere betimlenmiştir. İzmir'de bulunmuş olan ancak günümüzde Leiden'de korunan kabartmada tanrıçanın her iki elinde de mızrak bulunur⁷⁰. Ephesos Artemisi ikonografisinin önemli unsurlarından biri olan yün şeritler genellikle bilekten bağlanırken, Boston Güzel Sanatlar Müzesi⁷¹ ve Bologna'daki⁷² bronz heykelciklerde tanrıça bu şeritleri elleriyle tutmaktadır. Tanrıçanın söz konusu istisnai uygulamalarına karşın Zeus Labraundos ise istisnasız bir şekilde sol elinde mızrak veya nadiren asa, sağ elinde çift yüzlü balta tutarken betimlenmektedir. Lagina heykelciğinin sağ elindeki nesne kırık ve kayıptır. Sol elinde, üst kısmı kırık, alt kısmı zemine dayanan bir nesne bulunmaktadır. Söz konusu nesne asa olmalıdır ki bu da figürü Artemis'ten ziyade Zeus'a yaklaştıran önemli bir detaydır. Ancak Zeus Labraundos'un elinde tuttuğu asa ve mızrak betimleri her zaman daha ince bir forma sahiptir. Bu nedenle Lagina heykelciğinin elindeki nesne, biçimi bakımından Zeus Labraundos ile bağdaşmamaktadır. Böylesi bir nesne Ephesos Artemisi ikonografisinde de görülmez. Her ne kadar Boston ve Bologna örnekleri Lagina heykelciğiyle genel olarak benzerlikler gösterse de ellerindeki nesnelere ikonografik olarak benzeşmemektedir. Bu nesneyi meşale ya da yün şeritleriyle kıyaslamak da pek uygun görünmemektedir. Ephesos Artemisi için sıra dışı diyebileceğimiz bu özellikler, Lagina heykelciği ile doğrudan bir benzerliğe sahip olmasalar da bölgesel olarak farklı uygulamaların olduğunu ortaya koyarlar.

Lagina heykelciği, yaka kısmından anladığımız kadarıyla ağır bir himation giymektedir. Ancak gövdenin alt kısmında dökümlü bir kıyafet yerine bedeni saran dar bir giysi görülür. A. Laumonier, Zeus Labraundos'taki benzer kıyafet için, Ephesos Artemisi, Aphrodisias Aphroditisi ve Zeus Heliopolitanus'taki kadar belirgin olmasa da kıyafet üzerine geçirilmiş bir kılıf gibi görüldüğünü söyler⁷³. Bu kıyafet hem Ephesos Artemisi hem de Zeus Labraundos'un arkaistik tipinde görülen bir özellik olmakla birlikte Ephesos Artemisi'nde kıyafet mitolojik betimlerle zenginleştirilirken, Zeus Labraundos daha sade bir kıyafet içinde görülür. Zeus Labraundos, kayıp olan Mylasa kabartmasının çiziminde, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde ve Boston'da korunan bronz heykelcikte⁷⁴ pektoral bölgedeki oval nesnelere alt kısmında agrenon tarzı bir kıyafetle görülür. Bu kıyafet

⁶⁸ Fleischer 1973, 321.

⁶⁹ Sittl 1890, 317. Diğer görüşler için bkz. Fleischer 1973, 386-390.

⁷⁰ Fleischer 1973, 22, lev. 40.

⁷¹ Fleischer 1973, 25, lev. 43a.

⁷² Szabó v.d. 2016, 236, fig. 7.

⁷³ Laumonier 1958, 74.

⁷⁴ Zeus Labraundos'un bu kıyafetiyle ilgili değerlendirme için bkz. Laumonier 1958, 80-81.

bazı tasvirlerde tanrının göğsüne kadar devam ederken, kıyafet üst ucu belirsiz kalır, çünkü göğüs ve karın, Ephesos Artemisi'nin kült heykelindeki gibi oval nesnelere süslenmiştir. Lagina heykelciği her ne kadar vücudu saran bir kıyafet içinde görülüyor olsa da bu elbiseyi diğer bazı örneklerdeki gibi agrenon tarzı ependytes olarak açıklamak mümkün değildir. Lagina heykelciği pektoral bölgedeki oval nesnelere bulunduğu bölümün altında yer alan bölümlenmiş kıyafetiyle Artemis betimlemelerine daha yakın özellik gösterir.

Heykelciğin tanımlamasındaki en büyük sorun, yüz detaylarının seçilemiyor olmasıdır. Çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi heykelcik Geç Antik Çağ'da eklenen bir kanalda ele geçmiştir ve bu durum yüz hatlarında kalıcı tahribata yol açmıştır. Kısmen saç detayları görülebilmekte, bunun dışında gözler, burun, ağız gibi diğer asli detaylar ise tam olarak seçilememektedir. Bu nedenle, özellikle de her zaman gür ve güçlü sakallarıyla betimlenen baş tanrı Zeus ile Artemis ikileminden bizi kurtaracak ayrıntıdan yoksundur. Mevcut durumda özellikle de profilden bakıldığında, sakalın varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Yüz detaylarındaki aşınmanın olası bir sakalı da tahrip etmiş olabileceği düşünülse de aşınma hangi boyutta olursa olsun Zeus gibi bir tanrının gür sakallarını şematik de olsa tanımlayabiliyor olmalıydık. Zeus Labraundos'un bilinen üç bronz heykelciğinin de en belirgin özelliği, gür sakallarıdır. Lagina heykelciğinin kayıp Mylasa kabartması gibi sakalsız betimlenmiş olduğu da düşünülebilir. Ancak bu oldukça tartışmalı bir ikonografik durumdur. Zira Mylasa kabartmasının kayıp olması ve sadece bir çizim üzerinden değerlendirilmesi, Zeus'un sakalsız olduğu düşüncesine kuşkuyla yaklaşmamıza neden olmaktadır⁷⁵. Her ne kadar yüz detaylarını tanımlamak çok mümkün olmasa da Lagina heykelciğinin saç detayları kısmen görülebilmektedir. Heykelciğin alın üzerinde saçları ortadan ikiye ayrılarak önce yükselmekte, sonra da sağa ve sola kıvrılarak büyük ve geniş dalgalar oluşturmaktadır. Bu tanım anastole olarak yorumlanabileceği gibi saçların iki yana taranmış olabileceğini de göstermektedir. Sakalsız ve yanlara taranmış saçları ile bir tanrıça kült heykeli betimi daha gerçekçi görünmektedir.

Bu genel görünüm içerisinde Lagina heykelciği sol elinde tutmuş olduğu asa nedeniyle Zeus Labraundos ikonografisi ile bağdaşsa da sakalsız olması, saçın işlenişi, polos ve polosa tutturulan şal ile betimlenmiş olması nedeniyle tanrıdan ziyade bir tanrıça kült görüntüsünü akla getirmektedir. Bu kapsamda bazı soru işaretlerine rağmen Lagina heykelciğinin Ephesos Artemisi gibi bir tanrıçayı temsil ettiği düşüncesi daha ağır basmaktadır⁷⁶.

---

⁷⁵ Aşınmış bir kabartmada bu detaylar görülemediği gibi, gövde üzerindeki oval nesnelere nedeniyle burada tanrıdan ziyade tanrıça betiminin olduğu düşüncesiyle de sakallar göz ardı edilmiş olabilir.

⁷⁶ Bugüne kadar Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda ele geçen yazıtlarda Zeus Labraundos kültüne dair herhangi bir veri ele geçmemiştir. Lagina'da Zeus Labraundos ile ilişkilendirebileceğimiz tek veri Hekate Altarı'nın tavan kasetlerinden birisinde yer alan çift yüzlü balta betimidir. Ancak N. Carless Unvin'in değerlendirmesine göre, üzerinde salt çift yüzlü balta bulunan herhangi bir kabartmayı doğrudan Zeus Labraundos ile ilişkilendirmek çok doğru olmayabilir (Carless-Unvin 2014, 53-54). MÖ 3. yüzyılda Labraunda rahipleri, kutsal alanı yönetme hakları konusunda Mylasa ile anlaşmazlığa düşmüştür. Bu anlaşmazlık Mylasa'nın lehine çözümlenmiş olup, Mylasa'nın Labraunda üzerindeki yetkisi MÖ 3. yüzyıldan itibaren sikkeler üzerinde açıkça görülebilmektedir. Bu sikkelerin ön yüzünde çift yüzlü balta, arkada Zeus Osogo / Zenoposidon tasvir edilmiştir. Çift yüzlü balta, Hellenistik Dönem'den itibaren Zeus Labraundos'tan çok daha fazlasını ifade etmeye başlayarak, Kariyalıların dinini yansıtan bir obje haline gelmiştir (Carless-Unvin 2014, 53-54). Bu nedenle söz konusu motif, temelde Zeus Labraundos ile ilişkili olmakla birlikte sadece bu kültürün simgesi olarak düşünülmemelidir. Bu duruma bir örnek Aphrodisias yakınlarındaki Zeus Spaloxos'a adanmış çift yüzlü balta betimli bir altardır (Kubitschek – Reichel 1893, 93, no. 2).

Sonuç

Lagina heykelciği gibi küçük boyutlu, taşınabilir pişmiş toprak ve bronz heykelciklerin varlığı, söz konusu heykelciklerin temsil ettiği kültün kutsal alanlarla veya diğer ortak tapınım alanlarıyla sınırlı kalmadığını, özel konutlarda da var olabildiğini ya da kutsal alanlarda adak eşyası olarak da bulunabildiklerini göstermektedir. Lagina'daki Hekate Kutsal Alanı'nda tanrıçanın tapınağı haricinde Hellenistik Dönem'de ve özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde bazı tanrılar ve tanrılaşmış figürler için naiskoslar yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan birisinin yazıtı nedeniyle Augustus'a⁷⁷ bir diğerinin alınlıktaki kabartma nedeniyle Sarapis'e⁷⁸ adandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte kutsal alandaki yazıtlar ve kazı çalışmalarında bulunan ancak kutsal alandaki bilinen yapıların hiçbirisi ile uyuşmayan mimari bloklar, Lagina'da daha fazla naiskos olduğunu göstermektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan heykelcik bu naiskoslardan birinin Artemis'e adanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Artemis'in, Artemis Kindyas, Artemis Astias, Sardes Artemisi, Artemis Pergaia, Artemis Anaitis gibi bazı yerel kültürlerinde Ephesos Artemisi'ne benzer şekilde betimlendiği bilinmektedir⁷⁹. Lagina heykelciğini Ephesos Artemisi olarak tanımlamamıza karşın, yün şeritlerin olmayışı ve özellikle sol elinde tuttuğu asa nedeniyle Ephesos Artemisi ikonografisiyle uyuşmayan noktaları da bulunmaktadır. Bu durumda Lagina heykelciği Ephesos Artemisi yerine Artemis'in bu bölgedeki yerel bir kültü ile de ilişkili olabilir. Lagina'da Hekate kültürünün ön plana çıkışından önce aynı bölgede, kutsal alanın yaklaşık beş yüz metre kadar kuzeyindeki Koranza'da Apollon ve Artemis'e adanan bir kutsal alanın varlığı yazıtlar⁸⁰ ve alandaki peribolos⁸¹ ile belgelenmiştir. Hekate kültürünün öne çıkmasıyla birlikte eski önemini yitiren Artemis kültürünün tamamen ortadan kalktığına dair bir veri bulunmamaktadır⁸². Bunun yanı sıra Panamara'da bulunan bir yazıtta tanrıçanın, "Peldekeli Artemis Peldekeitis", "cüzzamı tedavi eden? Artemis Leukiane" gibi farklı epithetlerle de anılması⁸³, Lagina çevresinde görülen yerel Artemis kültürünün çeşitliliğine işaret etmektedir. Sözü edilen bu kült betimlerine dair elimizde bir veri yoktur ancak yukarıda bahsedilen uyuşmazlıklar, Lagina heykelciğinin Artemis'in yerel bir kültürünü temsil edebileceği olasılığını akla getirir. Çünkü antik dönemde zaman içinde tanrı ve tanrıçaların birbirlerinin kült yoldaşı oldukları bilinmektedir. Bu senkretizmin nedeni yaşanan coğrafyanın özellikleri, ortaya çıkan ihtiyaçlar, hastalıklar, salgınlar, felaketler, doğal afetler ya da mucizeler olabilmektedir. Sıra dışı olaylar yaşandığında tanrı ve tanrıçalar birbirleriyle rol alışverişine girmiş ya da farklı ve yeni epithetlerle anılmaya başlanmıştır. Tanrıça Artemis'in de temelde Magna Mater yönü değişmeksizin, farklı bir ihtiyaca cevap vermek üzere tasarlanmış olan elinde tuttuğu nesnelere ya da giyim tarzının değişebildiği bilinmektedir. Bu nedenle, duruşu ve pozuyla Xoanon tipinde ele alınan ve Anadolu bir Magna Mater yansımasının görüldüğü Lagina heykelciğinin Artemis'in yerel bir kültürünü yansıttığı söylenebilir.

⁷⁷ Söğüt 2008, 422-425.

⁷⁸ Söğüt 2008, 425-429.

⁷⁹ Fleischer 1973.

⁸⁰ Köklük Mevkii'nde Cemal Küçükçetin'e ait tarlada bulunan ve MÖ 350 civarına tarihlendirilen 502 envanter numaralı yazıt, Koranza'da Apollon ve Artemis Kültü'nün varlığını belgelemektedir (Şahin 1973, 189-192).

⁸¹ Büyüközer 2019, 259-260, fig. 2.

⁸² Bölgede bulunan yazıtlar Roma Dönemi'nde de kültün devam ettiğini gösterir (Aydaş 2018, 44-45, KZ. 13-14).

⁸³ Deschamps – Cousin 1888, 269-270, no. 54; Laumonier 1937, 285-286, no. 124; *I. Stratonikeia* 283; Aydaş 2018, 43, KZ. 12.

KAYNAKÇA

Akarca 1959

A. Akarca, *Les Monnaies Grecques de Mylasa*, Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, I, Paris, 1959.

Akyürek-Şahin 2011

N. E. Akyürek-Şahin, "Antalya Müzesi'nden İki Hekateion", *Adalya XIV*, 2011, 237-257.

Akyürek-Şahin 2016

N. E. Akyürek-Şahin, "The Cult of Hecate in Lydia: Evidence from the Manisa Museum", *Gephyra* 13, 2016, 1-48.

Aydaş 2018

M. Aydaş, *Koranza ile Lagina*, İstanbul, 2018.

Büyüközer 2015

A. Büyüközer, "Lagina Hekate Kutsal Alanı Güney Propylonu", *Cedrus III*, 2015, 67-87.

Büyüközer 2019

A. Büyüközer, "Yatağan ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları (1. Sezon)", *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 2019, 257-278.

Carless-Unwin 2014

N. Carless-Unwin, "The Travels of Zeus Labraundos", Ed. L. Karlsson – S. Carlsson – J. Blid-Kullberg. *LABRYS, Studies presented to Pontus Hellström, Boreas* 35, Uppsala, 2014, 43-56.

Carstens 2009

A. M. Carstens, *Karia and the Hekatomnids. The Creation of a Dynasty*, BAR International Series 1943, Oxford, 2009.

Carstens 2012

A. M. Carstens, "Bringing Wool to Zeus Labraundos", *Kleidung und Identität in religiösen Kontexten der römischen Kaiserzeit*, Ed. S. Schrenk – K. Vössing, Bonn, 2012, 135-141.

CIG

Corpus Inscriptionum Graecarum (Berlin, 1845-1853).

Cook 1925

A. B. Cook, *Zeus. A Study in Ancient Religion* Vol. II, Part I, Cambridge, 1925.

Deschamps – Cousin 1888

G. Deschamps – G. Cousin, "Inscriptions du temple de Zeus Panamaros", *BCH* 12, 1888, 249-273.

Eckstein 1965

F. Eckstein, "Das Hekateion in der British School zu Athen", *Antike Plastik IV*, 1965, 27-36.

Edgar 1931

C. C. Edgar, *Zenon Papyri in the University of Michigan Collection*, Ann Arbor, 1931.

Engelmann 2007

H. Engelmann, "Die Inschriften von Patara. Eine Übersicht", *Griechische Epigraphik Lykien*, Ed. C. Schuler, Wien, 2007, 133-139.

Fleischer 1973

R. Fleischer, *Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien*, EPRO 35, Leiden, 1973.

Foucart 1911

P. Foucart, "Le Zeus Stratios de Labranda, bas-relief du IVe siècle", *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot* 18.2, 1911, 145-175.

GIBM

Ancient Greek Inscriptions in the British Museum, Oxford, 1874-1916.

Henry 2017

O. Henry, "Sanctuaire et pouvoir: nouvelles pistes de réflexion à partir des recherches archéologiques récentes sur le site de Labraunda en Carie (Turquie)", *CRAI*, 2017, 545-579.

Herrmann v.d. 2006

P. Herrmann – W. Günther – N. Ehrhardt, *Die Inschriften von Milet Teil 3: Inschriften n. 1020-1580*, Milet VI.3, Berlin, 2006.

I. Stratonikeia

M. Ç. Şahin, *Die Inschriften von Stratonikeia*, Teil 1: Panamara (IK 21), Bonn 1981. Teil 2,1: *Lagina, Stra-tonikeia und Umgebung* (IK 22, 1), Bonn 1982; Teil 2,2: *Neue Inschriften und Indices* (IK 22, 2), Bonn 1990.

Imhoof-Blumer 1897

F. Imhoof-Blumer, *Lydische Stadtmünzen. Neue Untersuchungen*, Leipzig, 1897.

Imhoof-Blumer 1913

F. Imhoof-Blumer, *Beiträge zur Erklärung griechischer Münztypen*, *Nomisma* 8, Berlin, 1913.

Karagöz 2002

Ş. Karagöz, "Küçük Asya'ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate", *Anadolu Araştırmaları* 16, 2002, 303-320.

Karlsson 2013

L. Karlsson, "The sanctuary of the Weather God of Heaven at Karian Labraunda. A Bronze Age Cult Exposé for Robin Hägg", *Perspectives on Ancient Greece*, Ed. A. L. Schallin, Stockholm, 2013, 173-189.

Karwiese 1970

S. Karwiese, "Ephesos", *RE Suppl.* XII, 1970, 298-364.

Keesling 2017

C. Keesling, "Arete, Heroism, and Divine Choice in Early Greek Portraiture", *Early Greek Portraiture: Monuments and Histories*, Cambridge, 2017, 53-80.

Knackfuss 1924

H. Knackfuss, *Der Südmarkt und die benachbarten Bauanlagen*, Milet 1.7, Berlin, 1924.

Konuk 2015

K. Konuk, "Hekatomnoslar Hanedanı", *Antik Anadolu'nun Tanıkları: Muharrem Kayhan Koleksiyonu*, İzmir, 2015, 32-39.

Kubitschek – Reichel 1893

W. Kubitschek – W. Reichel, "Inscriptiones Graecae", *Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien*, Wien, 1893, 92-105.

Laumonier 1933

A. Laumonier, "Notes sur un voyage en Carie", *Revue Archéologique*, 1933, 31-55.

Laumonier 1937

A. Laumonier, "Recherches sur la chronologie des prêtres de Panamara", *BCH* 61, 1937, 236-298.

Laumonier 1958

A. Laumonier, *Les cultes indigènes en Carie*, Paris, 1958.

LIMC II.1

N. Gialouris, *Lexicon iconographicum mythologiae classicae II.1-2, Aphrodisias-Athena*, Zürich, 1984.

LiDonnici 1992

L. R. LiDonnici, "The Images of Artemis Ephesia and Greco-Roman Worship: A Reconsideration", *The Harvard Theological Review* 85/4, 1992, 389-415.

Malaise 2009

M. Malaise, "Le calathos de Sérapis", *Studien zur Altägyptischen Kultur* 38, 2009, 173-193.

Miltner 1958

F. Miltner, *Ephesos Stadt der Artemis und Johannes*, Wien, 1958.

Morris 2001

S. P. Morris, "The Prehistoric Background of Artemis Ephesia: A Solution to the Enigma of her „Breasts“?", *Der Kosmos der Artemis von Ephesos*, Ed. U. Muss, Wien, 2001, 135-151.

Müller 1919

V. Müller, "Eine Statuette der Kybele in Wien", *RM* 34, 1919, 82-106.

Nielsen 2009

M. Nielsen, "Diana Efesia Multimammia. The metamorphosis of a pagan goddess from the Renaissance to the Age of Neoclassicism", *From Artemis to Diana: the goddess of man and beast (Acta Hyperborea 12)*, Ed. T. Fischer-Hansen, Copenhagen, 2009, 455-496.

Parker 1996

R. Parker, *Athenian Religion. A History*, Oxford, 1996.

Radi 2015

A. Radi, "The Polymastic Nature of the Diana Ephesia Cult Statue. The Explanation and Research History", *Review in Religious Studies*, Ed. M. Hoppál – O. Horváth – Á. Kovács – B. Mezei, Budapest, 2015.

Reinach 1891

S. Reinach, *Chroniques d'Orient. Documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*, Paris, 1891.

Robert 1955

L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques X*, Paris, 1955.

SEG 2007

Supplementum Epigraphicum Graecum 57, 2007, Leiden.

Seiterle 1979

G. Seiterle, "Die Große Göttin von Ephesus", *Antiken Welt* X.3, 1979, 3-17.

Seltman 1952

C. T. Seltman, "The Wardrobe of Artemis", *The Numismatic Chronicle*, 1952, 33-51.

Seyrig 1928

H. Seyrig, "Statuette d'un dieu anatolien", *Revue de l'histoire des religions* 98, 1928, 87-93.

Simon 2013

Z. Simon, "Mágia az ókori Anatóliában", *Mágikus hagyományok az ókori Mediterráneumban*, Ed. Á. M. Nagy, Budapest, 2013, 267-307.

Sittl 1890

K. Sittl, *Die Gebärden der Griechen und Römer*, Leipzig, 1890.

Söğüt 2008

B. Söğüt, "Naiskoi from the Sacred Precinct of Lagina Hekate: Augustus and Sarapis", *Anodos* 6-7 (2006-2007), 2008, 421-431.

Szabó v.d. 2016

C. Szabó – R. Ota – M. M. Ciută, "Artemis Ephesia in Apulum Biography of a Roman Bronze Statuette", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 67, 2016, 231-244.

Şahin 1973

M. Ç. Şahin, "Lagina'dan (Koranza) İki Yazıt", *Anatolia* 17, 1973, 187-195.

Vermeule 1967

O. Vermeule, "Large and Small Sculptures in the Museum of Fine Arts, Boston", *The Classical Journal* 63/2, 1967, 49-69.

Waywell 1993

G. B. Waywell, "The Ada, Zeus and Idrieus relief from Tegea in the British Museum", *Sculpture from Arcadia and Laconia*, Ed. O. Palagia – W. Coulson, Oxford, 1993, 79-86.

Werth 2006

N. Werth, *Hekate. Untersuchungen zur dreigestaltigen Göttin*. Antiquitates-Archäologische Forschungsergebnisse, Band 37, Hamburg, 2006.

Willers 1990

D. Willers, "Hellenistische und Römische Idealplastik (Nr. 246-250)", *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig III (Skulpturen)*, Ed. E. Berger, 1990, 301-307.

Wood 1877

T. J. Wood, *Discoveries at Ephesus*, London, 1877.

